

ПРОМЕНЯЩИТЕ СЕ ДЕТЕРМИНАНТИ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ

Проектът на ст. н. с. д-р ик. н. Росица Рангелова, секция “Международна икономика” (113 с.) с рецензент ст. н. с. д-р Васил Цанов е приет за успешно завършен от Научния съвет на Икономическия институт на БАН на 21 януари 2009 г.

Идентифицирането на растежа с последователния прираст на продукцията е свързано с изследването му като обособен макроикономически процес, който се реализира при взаимнообвързано и разнопосочно влияние на различни по значимост детерминанти.¹ Проблемите на икономическия растеж и детерминантите, които го определят, са от изключително важно значение за всяка страна. В характера и размера на растежа рефлексират повече или по-малко всички въпроси на микро-, мезо- и макроравнище на функциониране на всяка икономическа система.

В проекта е анализирана еволюцията на идеите за детерминантите на дългосрочния икономически растеж и съвременните разбирания за тях. На основата на критичен анализ на съществуващата теория и практика по отношение на измерването на растежа в наше време се търсят и посочват нерешени досега проблеми.

Приложен е нов подход на разбирането за променящите се детерминанти при изучаване на икономическия растеж на базата на ендогенните модели и по-конкретно:

- Дадена е теоретична обосновка на промяната в представата за факторите на производство и разширяване на обхвата на икономическите детерминанти.

През последните близо две десетилетия на преден план за икономическия растеж излизат фактори, които нямат класическия израз, но оказват влияние върху него. Най-често това са явления, които са характерни за икономическия процес и взаимно се преплитат и влияят при неговата реализация – парична и фискална политика, икономически връзки на страната с останалата част на света, социалните неравенства в нея, изменение на броя и възрастовата структура на населението и т.н. Подтик към тяхната идентификация и изучаване станаха двата основни въпроса, произлезли от особеностите на неокласическия модел: *първо*, след като всяка по-слабо развита страна теоретично има възможността да се развива по-бързо от напредналите държави и да ги догони в бъдеще по равнище на развитие, защо това не се наблюдава, има ли други фактори (детерминанти) и ако има, кои са те; *второ*, желанието да бъде “разгадана” общата факторна производителност, т.е. да бъде представена като по-конкретен набор от компоненти.

---

¹ Понятието “детерминанти на растежа” се възприема като по-широко от понятието “фактори” и обединяващо в тяхното сходство също понятията “среда”, “условия” (вътрешни и външни за страната), “източници” на този растеж, както и “странични ефекти”, които влияят върху него. Иначе казано, като детерминанти се определят всички променливи, които могат да се поставят от дясната страна на уравнението, в което в лявата му страна е изразен икономическият растеж чрез темпа на прираст на БВП.

●Анализирани са особености, произтичащи от характера на прилаганите днес иконометрични модели.

С развитието на теорията на растежа под въздействието на изследванията на П. Роумър и Р. Лукас от втората половина на 80-те години на XX век започнаха да се търсят и дават по-адекватни обяснения за същността на процеса на растеж. Тази теория залага на търсенето на *ендогенни механизми*, а не на традиционното допускане в по-ранните теории за екзогенно влияние на факторите. В нея се поставя ударение върху ендогенните източници на растеж и технологическия прогрес и по-специално върху важноста на инвестиране в човешкия капитал и преливащия (spill-over) ефект на основния капитал. *Макар че този подход остава по-близо до неокласическата рамка, някои автори приемат посткейнсианската гледна точка в смисъл, че нарастването на инвестициите води до икономически растеж в дългосрочна перспектива, защото инвестициите могат да генерират нарастваща възвръщаемост.*

Ендогенните модели се изразяват най-често чрез структурни регресионни уравнения, при които средните темпове на икономически растеж за голям брой страни се представят като зависими променливи, а в дясната част на уравнението фигурират различни политически и икономически фактори, които биха могли да влияят значително върху темповете на растежа. Такива уравнения биха могли обаче да изкривят действителната картина, дори в тях са възможни обратни причинни връзки; те силно зависят от избора на обясняващите параметри, а също не са убедителни и в други отношения от гледна точка на статистическата теория.

●Разгледани са особености на емпиричните анализи на икономическия растеж на база междустранови модели.

При анализа и прогнозирането на икономическия растеж в отделните страни и региони широко се използват т. нар. междустранови (cross-country) модели. През последните две десетилетия станаха популярно средство за тестване идеите за детерминантите на икономическия растеж.

Междустрановият анализ на растежа се основава най-често на данни за 20-30 и повече години и обхваща десетки страни.² Това е по същество анализ на база панелни данни, които съчетават предимствата от анализа по страни и анализа във времето. Зависимата променлива е средногодишният темп на растеж на БВП на човек от населението, а чрез независимите променливи се изследва ролята на икономически, институционални, политически и социални фактори. Такъв анализ има особености, които трябва да се отчитат при интерпретиране на получените резултати:

- за него са необходим съпоставими данни за растежа на БВП за голям брой страни и по постоянни цени за дълъг отминал период;

² Повечето емпирични изследвания, инспирирани от ендогенната теория на растежа, са на база регресии за определен брой страни, като най-често за измерване на растежа се използват оценки за БВП на Л. Съмърс и А. Хестън на база получените от работата по Проекта за международни сравнения на ООН, оценките на А. Медисън или данни на Световната банка. Особеностите на методиките за изчисляване на тези оценки дават отражение върху получените резултати.

Променящите се детерминанти на икономическия растеж

- важен проблем е, че няма строго установен модел, на базата на който да се получават оценяваните уравнения;

- много от вероятните да бъдат включени в анализа детерминанти на растежа не са пряко измерими - например отвореност на икономиката, финансово развитие, политическа стабилност, развитие на институциите, доверие в институциите и други т. нар. неикономически фактори в моделите;

- емпиричните проучвания като цяло осигуряват доста общи указания и не идентифицират един-единствен набор от променливи;

- влияние оказват и трудностите при измерване на капитала, още повече в международен аспект;

- проблем при използването на функциите за анализ по страни е наличието на крайни случаи и данни (outliers), което показва различията между основната част от страните и други твърде различни от тях.

Основната идея при подхода за ендогенния растеж е залагането на необходимостта от инвестиции в технологии и човешки ресурси и натрупване на човешки капитал като гарант за осигуряване на благоприятна икономическа среда за технологичен прогрес. В проекта по-специално са разгледани две групи детерминанти и са направени емпирични изчисления за тях:

(а) *Технологиите* и по-конкретно нематериалните активи чрез разходите за научноизследователска и развойна дейност (НИРД).

В резултат от емпирично изучаване се доказва, че има пряко влияние на изменението в разходите за НИРД, следователно технологичен прогрес върху темпа на икономически растеж. Има обаче и други фактори, които влияят върху растежа, т.е. наблюдава се допълняемост с други производствени фактори, които в комбинация с разходите за НИРД ще покажат съвкупното си въздействие. Оттук се стига до извода, че политика, насочена единствено към повишаването на разходите за НИРД, без да се взема предвид широкият институционален контекст, в който се осъществяват иновациите и технологичното развитие, няма вероятност да успее. Има и още фактори като абсорбционна способност, взаимодействие между изследователите в публичните и частните организации, намиране на правилен начин за защита на интелектуалната собственост и т.н., които са също толкова важни, колкото и размерът на разходите за НИРД.

(б) *Човешкият капитал*, разбираан като качествена характеристика на работната сила по степен на образование, демографска структура и здравен статус.

Ако знанието е въплътено в капитала (което по принцип е така), за да се натрупва ефективно капитал, трябва да се повиши количеството на запаса от човешки капитал. Ендогенното натрупване на знания също повишава продуктивността на капитала с течение на времето и така поддържа инвестициите в капитал на стабилни равнища. Изследването на човешкия капитал е необходима стъпка за обясняване на икономиката на знанието.

Доказано е, че тенденцията темповете на растеж в бедните страни да растат по-бързо, отколкото в богатите, се отнася само до онези бедни държави, които могат да ползват предимство от технологиите в по-развитите и които имат подходящ човешки капитал. Тази идея се свързва с понятието "социална

способност”,³ която позволява да се обясни защо едни страни са в състояние да догонват, а други не.

Връзката между образованието като качествена страна на работната сила (човешкия капитал) и икономическия растеж е сравнително добре проучена и описана в специализираната литература. Изучаването на ролята на човешкия капитал при икономическия растеж трябва да включва и други негови характеристики и, на първо място, промяна във възрастовата структура на населението и здравен статус. Получените резултати от многобройни емпирични изследвания на различни учени в света чрез използване на различни иконометрични методи и модели не дават категорично еднозначни отговори за влиянието на човешкия капитал върху икономическия растеж в трите му разгледани аспекта – образование, стареене на населението и здравен статус. Нужни са още много емпирични проверки и търсене на подходящ инструментариум, за да се стигне до по-ясни и категорични изводи.

По-важните изводи от изследването са:

- С усложняването на моделите на икономическия растеж и връзките между обхванатите в тях променливи се увеличава броят и разнообразието на изучаваните негови детерминанти.

- Наблюдава се определено тенденция към включване на повече детерминанти в моделите, защото резултатът от икономическата дейност е синтез на всички фактори, които влияят - всеки по свой начин и в определена степен.

- Развитието на новата теория на растежа предлага неговото ендогенизиране, като главни детерминанти са човешкият капитал и инвестициите в НИРД. Те отразяват способността на всяка страна да абсорбира и ползва в икономиката си предимствата на развитите технологии.

- Изучаването на детерминантите на растежа с помощта на иконометрични подходи е много трудна задача поради ограниченията от наличните данни и прилаганите модели засега. Резултатите от такива изследвания могат да бъдат в значителна степен несигурни и подвеждащи.

- Досега се използват по-прости, главно регресионни модели, но вероятно някои зависимости биха се обхванали по-адекватно чрез разнообразяване на моделите, вкл. структурни и по-сложни, описващи стохастични зависимости.

- Предвид разширяването на броя и естеството на детерминантите на растежа по нов начин застава въпросът за необходимостта от много нови статистически наблюдавани показатели и на различните равнища на агрегация – както за националната икономика, така и по отрасли, фирми, организации, домакинства и дори индивиди.

---

³ Социалната способност се определя като способността на обществото ефективно да осъзнае необходимите технически и организационни промени, които зависят от възможностите на действащите институции и от подбудите на вземащите решения, а също и от инвестициите в невестествен (нематериален) капитал.